

Сергій Михайлович ДАНИЛО,

кандидат юридичних наук

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Наголошено, що актуальність питання про поняття й ознаки міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування набуває особливої ваги в контексті сучасних тенденцій розвитку правових систем, інтеграції міжнародних норм у національне законодавство та глобалізації правозахисних процесів. Установлено, що у сучасній правовій практиці роль міжнародно-правових стандартів постійно зростає, адже вони є основою для уніфікації та гармонізації правової діяльності у сфері кримінального судочинства. З'ясовано, що відповідно до положень низки міжнародних документів, таких як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, особливе значення приділяється дотриманню принципів законності, пропорційності та належної правової процедури у кримінальному провадженні.

Визначено міжнародно-правові стандарти забезпечення прав і свобод людини як комплекс принципів, норм і рекомендацій, закріплених у міжнародних документах. Підкреслено, що поняття міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини передбачає їх інтеграцію у національне законодавство як основи для захисту конституційних прав учасників кримінального провадження. Аргументовано, що ознаки цих стандартів є критеріями оцінки процесуальних дій з точки зору дотримання прав людини, забезпечення прозорості та недопустимості дискримінації. Встановлено, що сутнісними ознаками міжнародно-правових стандартів

забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування є: соціальна зумовленість; динамічність; системність; загальнообов'язковість; універсальність; здійснення нормативної та регулятивної функцій; вплив на систему права держави; пропорційність.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, забезпечення прав і свобод людини, міжнародно-правові стандарти, європейські стандарти, практика Європейського суду з прав людини.

Постановка проблеми. В умовах сучасного реформування правової системи України та її інтеграції до європейського правового простору питання забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування набуває критичного значення. Ця стадія кримінального провадження є стратегічно важливою, адже саме на цьому етапі закладається основа для подальшого судового розгляду та прийняття рішень, що впливають на долю учасників процесу. У зв'язку з цим роль міжнародно-правових стандартів, які спрямовані на захист прав людини, створення рівноваги між ефективністю боротьби з кримінальною протиправною діяльністю і дотриманням правових норм, стає невід'ємною частиною сучасного кримінального провадження.

Водночас важливо зазначити, що в Україні, як і в багатьох інших країнах, процес імплементації міжнародно-правових норм стикається з низкою викликів. Це, зокрема, відсутність єдності у правозастосуванні, прогалини в законодавстві, а також недостатня обізнаність правників щодо міжнародних стандартів. Тому дослідження поняття й ознак міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування є не лише актуальним, а й вкрай необхідним для вдосконалення правозастосовної практики, підвищення ефективності кримінального провадження та зміцнення верховенства права.

Питання про міжнародно-правові стандарти в кримінальному процесі, їх сутність, зміст і система є одними із найчастіше досліджуваних у контексті сучасних тенденцій розвитку правових систем, інтеграції міжнародних норм у національне законодавство та глобалізації правозахисних процесів. Зокрема, проблематиці визначення та імплементації міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини в кримінальному провадженні приділяють увагу багато науковців, серед яких: Т. М. Бабчинська, В. В. Вапнярчук, Т. В. Волошанівська, І. В. Гловюк, М. В. Гузела, О. В. Капліна, М. П. Климчук, О. І. Коровайко, Г. Р. Крет, О. О. Кузьмінський, О. П. Кучинська, М. А. Погорецький, О. В. Пчеліна, Д. В. Сімонович, Б. В. Стецик, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров, Т. Г. Фоміна, Т. І. Фулей, О. Г. Шило й інші. Проте, незважаючи на наукову розробленість окресленої проблематики, багато питань досі не знайшли свого вирішення та породжують низку дискусій серед учених і правників-практиків. Передусім важливо звернути увагу на практичні аспекти впровадження міжнародно-правових стандартів у кримінальному процесі України. Це передбачає аналіз механізмів адаптації міжнародних норм до

національної правової системи, а також оцінку ефективності їх застосування у досудовому розслідуванні. Крім того, важливим завданням є вдосконалення підготовки кадрів у сфері правоохоронної діяльності, що містить як поглиблення знань щодо міжнародних стандартів, так і формування навичок їх практичного застосування.

Тому *метою статті* є визначення поняття й ознак міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. У сучасній правовій практиці роль міжнародно-правових стандартів постійно зростає, адже вони є основою для уніфікації та гармонізації правової діяльності у сфері кримінального провадження. Проте, аби забезпечити ефективність такої діяльності, слід усвідомлювати сутність міжнародно-правових стандартів і їхню роль у забезпеченні прав і свобод людини загалом і в кримінальному провадженні зокрема. Крім того, важливість з'ясування поняття й ознак міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини в кримінальному провадженні загалом і на окремих його стадіях зокрема зумовлена відсутністю у кримінальному та кримінальному процесуальному праві, та і взагалі у юриспруденції чіткої визначеності такого поняття¹.

У доктрині кримінального процесу відсутній одностайний підхід як до термінологічного позначення названих стандартів, так і до визначення їх поняття й ознак. Зокрема, на сторінках фахової літератури можна зустріти такі терміни, за допомогою яких учені позначають стандартизацію кримінального провадження відповідно до міжнародних договорів і практики міжнародних судових інстанцій: «міжнародні стандарти», «міжнародно-правові стандарти», «міжнародні й європейські стандарти», «європейські стандарти», «європейські правові стандарти» тощо.

У цьому контексті цілком слушним убачається зауваження А. О. Бабешка, що однією із причин, через яку в юридичній літературі не сформувався єдиний підхід до визначення міжнародного стандарту, є відсутність у чинному законодавстві трактування цього поняття. Науковець вказує на різноманітність наукових підходів до тлумачення міжнародних стандартів: «одні вчені визначають їх через поняття “права людини”, інші ототожнюють із нормами чи принципами міжнародного права, міжнародними договорами, треті вважають, що це певні правила поведінки або зразки чи вимоги до національного законодавства. Деякі науковці не вважають за необхідне конкретизувати сам термін “міжнародно-правовий стандарт”, а до стандартів відносять численні міжнародні договори, ратифіковані всіма або більшістю держав. Інші, навпаки, намагаються систематизувати міжнародно-правові стандарти, надати вичерпний їхній перелік, виступають із пропозицією створення кодифікованих джерел

¹ Кузьмінський О. О. Міжнародні стандарти забезпечення прав людини у досудовому розслідуванні у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 412. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/96>.

міжнародно-правових стандартів або принципів»¹.

Свою чергою Т. В. Бабчинська, з'ясовуючи зміст поняття міжнародно-правових стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні, наголошує, що їхню сутність слід визначати за допомогою з'ясування семантико-етимологічного значення терміна «стандарт». Останній, на думку вченої, є «певним належним зразком, еталоном, якому надається статус загальновизнаного і на який бажано усім орієнтуватися». Крім того, стандарт є «найкращим способом вирішення того чи іншого питання, організації певного процесу тощо»². З огляду на це вчена доходить висновку, що «міжнародно-правові стандарти реалізації права на захист у кримінальному провадженні можна визначити як систему ратифікованих міжнародних нормативно-правових положень та міжнародно-правових гарантій, які є результатом міждержавного консенсусу та закріплюють основоположні норми і принципи, відповідно, встановлюють “мінімальний стандарт” забезпечення прав людини, зокрема права на захист особи в кримінальному провадженні, дотримання яких є головним завданням держав-учасниць міжнародного договору, зокрема шляхом деталізації та конкретизації цих положень у національному законодавстві та їх практичного забезпечення»³. З приводу наведеного зазначимо, що запропоноване трактування міжнародно-правових стандартів є «перевантаженим» зайвими епітетами, які не вказують на сутнісні ознаки досліджуваної категорії, а лише підсилюють її значення для реалізації завдань кримінального провадження. Найбільше науковець допускає логічних помилок у запропонованій дефініції, коли визначає міжнародно-правові стандарти як норми та принципи, які встановлюють мінімальні стандарти.

П. А. Рудик, визначаючи основні міжнародно-правові та європейські стандарти у сфері правосуддя та їхній вплив на забезпечення єдності судової практики, міжнародні стандарти тлумачить як «установлені міжнародно-правовими актами (документами) певні мінімальні вимоги, закріплені правовими нормами і принципами, котрих зобов'язані дотримуватися у процесі законотворчої діяльності всі держави», а європейські стандарти визначає як «типові норми і принципи, котрі закріплені в основних документах Європейського Союзу та Ради Європи і котрих мають дотримуватися всі їхні держави-члени»⁴.

¹ Бабешко А. О. Міжнародно-правові стандарти поведінки з неповнолітніми, які потрапили у сферу дії кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 34. С. 130–131.

² Бабчинська Т. В. Поняття міжнародно-правових стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 334.

³ Бабчинська Т. В. Поняття міжнародно-правових стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2018. С. 336.

⁴ Рудик П. А. Основні міжнародно-правові та європейські стандарти у сфері правосуддя та їх вплив на забезпечення єдності судової практики. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 74.

Окремо варто навести позицію Д. В. Сімоновича, який, досліджуючи європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України, з'ясовує сутність як міжнародних, так і європейських стандартів, що, своєю чергою, демонструє їхню відмінність і недоцільність ототожнення. Зокрема, науковець визначає міжнародні стандарти забезпечення прав людини у сфері кримінального судочинства як «звід основних принципів забезпечення прав людини, встановлений міжнародними нормативно-правовими актами, які є обов'язковими для виконання всіма національними органами під час кримінального судочинства у разі їх ратифікації Верховною Радою України». Це визначення підкреслює, що міжнародні стандарти мають універсальний характер та спрямовані на забезпечення мінімально прийнятних умов дотримання прав людини в усіх державах-учасниках. З іншого боку, науковець пропонує «під європейськими стандартами забезпечення прав людини у кримінальному процесі розуміти положення, що відображають загальні принципи і практику забезпечення прав людини, встановлені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і протоколами Ради Європи до неї, а також ухваленими на її основі рішеннями Європейського суду з прав людини (судові прецеденти) і є обов'язковими для виконання національними компетентними органами під час кримінального судочинства». При цьому, на думку вченого, до поняття європейських стандартів слід включати таку ознаку, як «відображення у них загальних принципів забезпечення прав людини у кримінальному судочинстві»¹. Це твердження підкреслює роль європейських стандартів не тільки як джерела конкретних норм, але і як механізму формування загальних підходів до захисту прав людини, що базуються на рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Такий підхід дає змогу забезпечити гнучкість і адаптивність правозахисних інструментів у різних національних юрисдикціях, ураховуючи особливості правових систем окремих держав.

З наведеного бачимо, що Д. В. Сімонович до європейських стандартів забезпечення прав людини у кримінальному провадженні включає й положення, закріплені в прецедентній практиці ЄСПЛ. Така позиція, на наш погляд, є правильною й повною мірою розкриває джерельне наповнення європейських стандартів. Крім того, багато вчених розкривають особливості імплементації європейських стандартів у правозастосовну практику під час здійснення досудового розслідування саме через призму використання практики ЄСПЛ². Водночас слід підкреслити, що європейські

DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2019.11>.

¹ Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. С. 6.

² Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид., випр., допов. Київ, 2015. 208 с.; Вільчик Т. Напрями адаптації законодавства, що регулює надання безоплатної правничої допомоги в Україні, до європейських стандартів. *Право України*. 2016. № 12. С. 29–36; Капліна О. В. Імплементація міжнародно-правових стандартів у кримінальному провадженні України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 98–101; Волошанська Т. В. Особливості імплементації в Україні

правові стандарти є структурним елементом міжнародно-правових стандартів. Це означає, що хоча європейські стандарти мають свою специфіку та джерельну базу, вони не існують ізольовано, а є частиною ширшої системи міжнародного права. Таке розуміння дасть змогу забезпечити узгодженість між глобальними й регіональними підходами до захисту прав людини, що є особливо важливим для таких правових систем, як українська, яка перебуває у процесі інтеграції до європейського правового простору.

У контексті досліджуваної проблематики заслуговує на увагу зауваження О. І. Наливайко та Н. А. Братішко з приводу того, що «міжнародно-правові стандарти у галузі прав людини – це встановлені в договірному порядку правові норми мінімально допустимого поведіння держав з проживаючими на її території людьми». Крім того, науковці зазначають, що «поняття міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини часто ототожнюють з правами людини, із зобов'язаннями держав-учасниць тих чи інших міжнародно-правових договорів, з принципами міжнародного права прав людини тощо. У назвах наукових статей або інших юридичних праць, що дають юридичну характеристику нормативно-правовим актам з прав людини, нерідко словосполучення «міжнародні стандарти» використовується саме для позначення цих актів, що також веде до неоднозначного розуміння терміна, ототожнення його з нормативно-правовими актами, правами, обов'язками тощо. Ситуація ускладнюється ще й тим, що чинні міжнародно-правові договори не містять легального визначення міжнародного стандарту прав людини, а також не вказують на критерії та визначальні ознаки цієї категорії. Міжнародні правозахисні організації також не надають належного твердження»¹. Указана ситуація, вочевидь, не сприяє вирішенню суперечностей у трактуванні і, як наслідок, в імплементації та застосуванні міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні, зокрема на стадії досудового розслідування. Дійсно, не слід ототожнювати міжнародно-правові стандарти з джерелом їх закріплення та сферою їх урегулювання. Безперечно, саме право не може бути стандартом, проте спрямованість кримінального провадження на його забезпечення є однією з рушійних ознак такого стандарту. Крім того, міжнародний договір сам по собі не є міжнародно-правовим стандартом, проте його положення можуть закріплювати основні засади здійснення кримінального провадження з

європейських стандартів щодо забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 399–401; Pchelina O., Sezonov V., Myrhorod-Karpova V., Zherobkina Ye. Administrative and legal mechanism of execution of decisions of the European Court of Human Rights as the basis of case law application in the judicial system of Ukraine. *Asia Life Sciences*. 2019. No 2. Pp. 117–134; Пчеліна О. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини у вітчизняному кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 160–164. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.33>.

¹ Наливайко О. І., Братішко Н. А. Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 412–413. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.71>.

метою забезпечення прав і свобод людини, що, своєю чергою, і є такими стандартами. Тому важливо розрізнати першоджерело й похідне. А це можливо виключно за чіткого усвідомлення специфічних ознак міжнародно-правових стандартів, які у своїй сукупності визначають сутність таких стандартів.

Повністю поділяємо позицію Г. Р. Крет, відповідно до якої сутність міжнародно-правових стандартів, серед іншого забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування, можна й варто встановити за допомогою з'ясування й характеристики притаманних їм ознак¹. О. І. Наливайко та Н. А. Братішко слушно наголошують, що суттєві ознаки міжнародно-правових стандартів «мають роз'яснювати джерела закріплення, форми (як об'єктивні ознаки) та внутрішній зміст поняття, а також наслідки їх дій, важливість та вплив на суспільні відносини». Зокрема, на їх переконання, «однією з таких ознак міжнародних стандартів є фіксація: а) певного змісту чи б) певного обсягу чи в) одночасно і змісту, й обсягу прав людини. Ці стандарти становлять закріплені у міжнародних актах та інших міжнародних документах ті праволюдні показники, до досягнення яких зобов'язуються або заохочуються держави»². Крім того, науковці серед суттєвих ознак виокремлюють:

- обов'язковість дотримання державами міжнародно-правових стандартів (модельність). З огляду на деонтичний статус міжнародно-правових стандартів, вони можуть бути настановами або формально-обов'язковими, або є рекомендаційними, які мають братися до уваги під час конструювання, моделювання усіх інших юридичних норм щодо прав людини;

- специфіку санкцій за порушення означених стандартів. Такі санкції переважно мають або політико-юридичний, або виключно політичний характер. Так чи інакше обов'язок чи рекомендація щодо їх дотримання і певна відповідальність за ухилення від цього покладається конкретно на держави;

- універсальність знаходить широке відображення в нормах міжнародних договорів з прав людини. Парадигма універсальності міжнародних стандартів прав людини полягає в тому, що вони є єдиними для усіх держав, що приєдналися до відповідного міжнародно-правового акта (у разі, коли останній є джерелом їх закріплення), а вимоги, встановлювані ними, мають ідентичний ступінь імперативності незалежно від того, у якій державі вони застосовуються;

- гранична абстрактність застосовуваних у них термінопонять³.

¹ Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2020. С. 102. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13756>.

² Наливайко О. І., Братішко Н. А. Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 413. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.71>.

³ Наливайко О. І., Братішко Н. А. Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 413–414. DOI:

Л. В. Пастухова серед відмінних ознак міжнародно-правових інститутів забезпечення прав і свобод людини та громадянина називає те, що «вони встановлюються спільними зусиллями держав за їх взаємною згодою і закріплюються у відповідних міжнародно-правових угодах та актах»¹.

Як систему ознаки міжнародно-правових стандартів розглядає В. Г. Уваров. Учений виокремлює й характеризує ознаки міжнародно-правових стандартів у кримінальному процесі України:

«1) такі стандарти повинні бути встановлені декількома державами внаслідок міжкультурного (міждержавного) консенсусу та є модельними, «взірцевими» для відповідних держав;

2) вони мають встановлювати мінімальну та окреслювати максимальну межу їх змісту. При цьому мінімальна межа розуміється як така, що не може бути порушеною за будь-яких обставин, максимальна – як орієнтир, для досягнення якого слід докладати усіх зусиль. Вказаний підхід є характерним для міжнародно-правових договорів, прийнятих у межах ООН;

3) міжнародні правові стандарти прав людини мають бути обов'язково закріплені у відповідних національних законодавчих і нормативно-правових актах. При цьому необхідно зберігати їх первинний зміст, який не повинен суперечити конституційним положенням і міжнародним договорам, ратифікованим Верховною Радою України;

4) впровадження у правозастосовну діяльність таких стандартів повинно забезпечуватись із чітким правовим механізмом реалізації, що дасть змогу уникнути множинності їх праворозуміння та неправильного застосування;

5) при розробці та впровадженні стандартів прав людини мають ураховуватись регіональні особливості шляхом прийняття регіональних угод та створення механізмів їх реалізації, що дозволить виокремлювати основні ознаки стандартів та інтегрувати регіональні положення в єдину універсальну систему»².

Своєю чергою Г. Р. Крет, з'ясовуючи ознаки міжнародно-правових стандартів доказування в кримінальному провадженні, пропонує серед ключових ознак міжнародно-правових стандартів виокремлювати такі:

– ознака соціальної зумовленості відображає соціальні чинники, що лежать в основі таких стандартів. Мова йде про те, що міжнародні стандарти водночас впливають з міжнародної кримінальної юрисдикції та мають узгоджуватися з міжнародними стандартами прав людини;

– ознака динамічності вказує на їх послідовний розвиток і постійне вдосконалення завдяки як розширенню кола міжнародно-правових актів, так і напрацювань практики міжнародних судових інституцій;

<https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.71>.

¹ Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2003. С. 5.

² Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України : монографія. Харків : НікаНова, 2014. С. 57–58.

– ознака системності дає змогу відобразити їх тісний взаємозв'язок. Поряд із цим потрібно звернути увагу на те, що вони тісно пов'язані з національними стандартами;

– ознака загальнообов'язковості підсилюється завдяки обов'язковості як міжнародних договорів, ратифікованих Україною, так і судових рішень міжнародних судових інституцій, юрисдикція яких визнана Україною¹.

Досить розгорнуто розкриває ознаки міжнародно-правових стандартів кримінальної процесуальної діяльності М. Г. Моторигіна під час надання характеристики стороні захисту в судовому провадженні у першій інстанції. Науковиця аргументує, що міжнародно-правовим стандартам властиві такі ознаки:

- «1) знаходять свій прояв у зовнішніх формах;
- 2) є універсальними;
- 3) спрямовані на формування взірців, еталонів, мінімальних вимог, що становлять “уявлення про належне, про те, як повинно бути”;
- 4) здійснюють регулятивну, праводоповнюючу, інформаційно-контролюючу, реформаційно-орієнтуючу функції (є масштабом, критерієм, завдяки якому здійснюється вимір зобов'язань, які взяла на себе держава);
- 5) визначають змістовний характер системи права держави та напрями її подальшого розвитку»².

З урахуванням вищезазначених наукових позицій до визначення сутнісних ознак міжнародно-правових стандартів загалом пропонуємо виокремлювати такі *ознаки міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування*:

– соціальна зумовленість. Міжнародні правові стандарти базуються на соціальних чинниках, які відповідають потребам міжнародної кримінальної юрисдикції та стандартам прав людини;

– динамічність. Ці стандарти постійно розвиваються та удосконалюються, що забезпечується розширенням міжнародно-правових актів і напрацюваннями практики міжнародних судових інституцій;

– системність. Міжнародно-правові стандарти тісно взаємопов'язані як між собою, так і з національними стандартами, що утворює цілісну систему;

– загальнообов'язковість. Стандарти є обов'язковими завдяки міжнародним договорам, ратифікованим Україною, а також судовим рішенням міжнародних інституцій, юрисдикція яких визнана Україною;

– універсальність. Вони є універсальними, тобто застосовуються до всіх країн та ситуацій без винятку. Крім того, ця ознака означає, що міжнародно-правові стандарти застосовні до всіх без винятку осіб, незалежно від їхньої національності, соціального статусу, релігійних переконань чи інших чинників;

¹ Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2020. С. 110–111. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13756>.

² Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. С. 7.

- їм властива нормативна функція. Стандарти спрямовані на формування взірців, еталонів і мінімальних вимог, які визначають належне виконання правових норм;

- здійснюють регулятивну функцію. Вони регулюють, доповнюють право, контролюють інформацію та спрямовують реформи для вимірювання зобов'язань держави;

- впливають на систему права держави. Ці стандарти визначають зміст і напрями розвитку правової системи держави. Вони стають основою для її подальшого вдосконалення;

- пропорційність. Ця ознака передбачає, що втручання у права людини має бути виправданим і відповідати ступеню суспільної необхідності. Будь-які обмеження конституційних прав повинні бути адекватними до поставлених цілей і не перевищувати меж, установлених законом.

Висновки. Питання забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування, зокрема через призму міжнародно-правових стандартів, є важливим чинником розвитку правової системи України, її інтеграції до європейського правового простору та забезпечення належного захисту кожного учасника кримінального процесу. Це вимагає не лише теоретичного осмислення, а й практичного впровадження засадничих норм, які формують основу для ефективного й справедливого кримінального судочинства.

Міжнародно-правові стандарти забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування є багатограним явищем, яке відображає соціальні, правові та регулятивні аспекти. Їхні динамічність та універсальність сприяють формуванню ефективної системи захисту прав людини в умовах сучасної кримінальної юрисдикції. Вони є основою для створення механізмів захисту учасників кримінального процесу.

Міжнародно-правові стандарти забезпечення прав і свобод людини є комплексом принципів, норм і рекомендацій, закріплених у міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права тощо. Ці стандарти формують базу для гармонізації національного законодавства, його вдосконалення відповідно до принципів верховенства права, пропорційності, законності та справедливості. Сутнісними ознаками міжнародно-правових стандартів забезпечення прав і свобод людини на стадії досудового розслідування є: соціальна зумовленість; динамічність; системність; загальнообов'язковість; універсальність; здійснення нормативної та регулятивної функцій; вплив на систему права держави; пропорційність..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабешко А. О. Міжнародно-правові стандарти поведінки з неповнолітніми, які потрапили у сферу дії кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 34. С. 129–141.

2. Бабчинська Т. В. Поняття міжнародно-правових стандартів реалізації права на захист у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 333–336.
3. Вільник Т. Напрями адаптації законодавства, що регулює надання безоплатної правничої допомоги в Україні, до європейських стандартів. *Право України*. 2016. № 12. С. 29–36.
4. Волошанська Т. В. Особливості імплементації в Україні європейських стандартів щодо забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 399–401.
5. Капліна О. В. Імплементація міжнародно-правових стандартів у кримінальному провадженні України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 98–101.
6. Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2020. 530 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13756>.
7. Кузьмінський О. О. Міжнародні стандарти забезпечення прав людини у досудовому розслідуванні у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 411–414. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/96>.
8. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.
9. Наливайко О. І., Братішко Н. А. Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 411–416. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.71>.
10. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11. Київ, 2003. 21 с.
11. Пчеліна О. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини у вітчизняному кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 160–164. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.33>.
12. Рудик П. А. Основні міжнародно-правові та європейські стандарти у сфері правосуддя та їх вплив на забезпечення єдності судової практики. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 74–80. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2019.11>.

13. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2011. 19 с.

14. Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України: монографія. Харків: НікаНова, 2014. 416 с.

15. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид., випр., допов. К., 2015. 208 с.

16. Pchelina O., Sezonov V., Myrhorod-Karpova V., Zherobkina Ye. Administrative and legal mechanism of execution of decisions of the European Court of Human Rights as the basis of case law application in the judicial system of Ukraine. (2019) *Asia Life Sciences*, (2), pp. 117–134.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2025

Serhii M. DANYLO,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CONCEPTS AND FEATURES OF INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS FOR ENSURING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS AT THE PRE-TRIAL INVESTIGATION STAGE

It has been emphasized that the relevance of the issue concerning the concept and features of international legal standards for ensuring human rights and freedoms during the pre-trial investigation stage gains particular importance in the context of modern trends in the development of legal systems, the integration of international norms into national legislation, and the globalization of human rights protection processes. It has been established that in contemporary legal practice, the role of international legal standards is continuously growing, as they serve as the basis for unifying and harmonizing legal activities in the field of criminal justice. It has been clarified that, according to the provisions of several international documents such as the Universal Declaration of Human Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and the International Covenant on Civil and Political Rights, special attention is paid to the adherence to the principles of legality, proportionality, and due legal procedure in criminal proceedings. International legal standards for ensuring human rights and freedoms are defined as a set of principles, norms, and recommendations enshrined in international documents. It has been emphasized that the concept of international legal standards for ensuring human rights and freedoms implies their integration into national legislation as the foundation for protecting the constitutional rights of participants in criminal proceedings. It has been argued that the features of these standards are criteria for evaluating procedural actions in terms of respect for human rights, ensuring transparency, and inadmissibility of discrimination. It has been established that the essential features of international legal standards for

ensuring human rights and freedoms during the pre-trial investigation stage include: social conditionality; dynamism; systematization; general obligatory nature; universality; implementation of normative and regulatory functions; influence on the legal system of the state; proportionality.

Key words: *criminal proceedings, pre-trial investigation, ensuring human rights and freedoms, international legal standards, European standards, practice of the European Court of Human Rights.*